

Ο μύθος του Σπηλαίου σχεδιαγραμματικά

Η ερμηνεία των συμβολισμών

Τα 4 στάδια

Οι δύο κόσμοι

Νοητός	Ιδέα του Αγαθού και των				Απελευθερωμένοι
Κόσμος	άλλων Ιδεών ορατών	Νόησις	Κόσμος	πρώην δεσμώτες που	
	στην ένωσή τους με το		έξω απ' το	κοιτούν τα ίδια τα	
(ο κόσμος των Ιδεών)	Αγαθό.		Σπήλαιο	πράγματα, τα ουράνια	
				σώματα και τελικά τον	
				ίδιο τον Ήλιο	

Ιδέες μη ορατές στην
 ένωσή τους με την Ιδέα **Διάνοια**
 του Αγαθού

Απελευθερωμένοι
 πρώην δεσμώτες που
 κοιτούν τις σκιές και τις
 ανατακλάσεις π.χ. του
 νερού στον επάνω
 κόσμο

Αισθητός	Υλικά αντικείμενα				Απελευθερωμένοι
Κόσμος		Πίστις	Σπήλαιο	πρώην δεσμώτες που	
	(πρωτότυπα αισθητά			κοιτούν στα πρωτότυπα	
(ο κόσμος των επιμέρους)	αντικείμενα και γνώμες			υλικά αντικείμενα που	
	από πρώτο χέρι)			ρίχνουν τις σκιές τους	
	Εικόνες			μέσα στο Σπήλαιο	
	(τα αντίγραφα των Εἰκασία			Αλυσοδεμένοι	
	υλικών αντικειμένων και			δεσμώτες που κοιτούν	
	γνώμες από δεύτερο			τις σκιές μέσα στο	
	χέρι)			Σπήλαιο	

ο **ΗΛΙΟΣ**

στον

ΟΡΑΤΟ ΚΟΣΜΟ

που με το

ΦΩΣ

προκαλεί την

ΟΡΑΣΗ

και την ύπαρξη των αντικειμένων

της όρασης

Συμβολίζει αντίστοιχα

το **ΑΓΑΘΟ**

στον

ΝΟΗΤΟ ΚΟΣΜΟ

που με την

ΑΛΗΘΕΙΑ

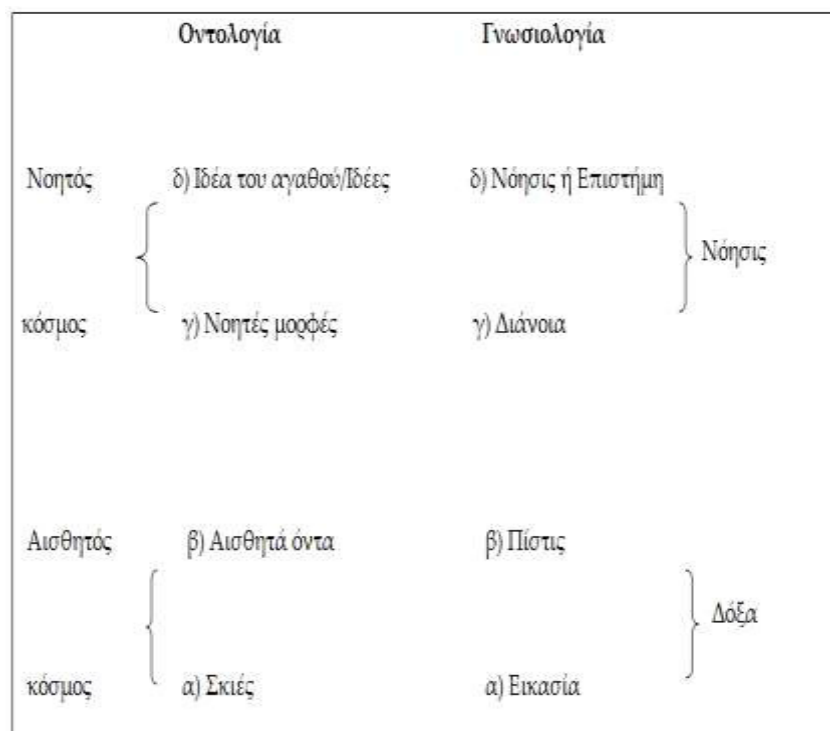
προκαλεί την

ΓΝΩΣΗ

και την ύπαρξη των

αντικειμένων της

γνώσης

Διδακτική Ενότητα 8 - Η αλληγορία του σπηλαίου: οι δεσμώτες

Ερμηνευτικά σχόλια

*ἀπείκασον παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας*¹ Με τη συγκεκριμένη φράση δηλώνεται τόσο η μέθοδος, όσο και το θέμα που θα αναπτύξει ο Πλάτων στη συνέχεια. Με το ρήμα **ἀπείκασον** ο Σωκράτης μάς εισάγει στην παρομοίωση ή μεταφορά του σπηλαίου: παρομοιάζει τον κόσμο με σπηλιά και τους ανθρώπους με δεσμώτες. Όταν, όμως, η παρομοίωση ή η μεταφορά δεν περιορίζεται σε μια έννοια ή φράση, αλλά εκτείνεται σε μεγαλύτερο τμήμα του κειμένου ή σε μια ενότητα ή και σε ολόκληρο το έργο, όπως συμβαίνει στη δική μας περίπτωση, τότε ονομάζεται αλληγορία. Η **αλληγορία**, επομένως, είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέει και άλλα εννοεί. Πρόκειται, συνεπώς, για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση.

Γιατί ο Πλάτων χρησιμοποιεί τον μύθο (αλληγορία);

Η μέθοδος δεν είναι άλλη από την αλληγορία. Η προσφυγή στον μύθο εξηγείται ως εξής:

1. Από το γεγονός ότι αν και φιλόσοφος ο ίδιος, απευθύνεται σε μη φιλοσόφους. Η μυθική αφήγηση αντισταθμίζει την ανεπάρκεια των μη φιλοσόφων να κατανοήσουν άμεσα τα υψηλά νοήματα, καθώς η γλώσσα της νόησης είναι ανήμπορη να διατυπώσει στην εντέλεια την πιο υψηλή πραγματικότητα¹.
2. Ο μύθος, όπως και εικόνα, εμπλουτίζουν τη διαλεκτική (=φιλοσοφία), αυξάνουν την αυστηρότητά της και την εκφραστικότητά της. Δεν

¹ Chatelet Fr., «Πλάτων» σε *Η Φιλοσοφία* τ. Α', επιμ. Fr. Chatelet, *Από τον Πλάτωνα ως τον Θωμά Ακινάτη*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1984 σσ. 87 - 88

εναντιώνεται ο μύθος στη λογική, παρά προσθέτει μια μεταφορική λογική στη λογική της απόδειξης².

3. Ο Πλάτων χρησιμοποιεί τους μύθους για να εκφράσει απόψεις που δεν είναι δυνατόν να θεμελιωθούν πάνω σε μια αυστηρά διαλεκτική ανάλυση, χωρίς όμως να διαψεύδουν τη συγκεκριμένη ανάλυση. Στη συγκεκριμένη άλλωστε περίπτωση ο μύθος είναι μια διήγηση που εκφράζει ό,τι θα μπορούσε να εκφραστεί και με αφηρημένες έννοιες³.
4. Η αξία του μύθου είναι διδακτική και όχι αποδεικτική. Επίσης, η αλληγορία είναι ένας αναλογικός συλλογισμός τον οποίο ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί για να δείξει πώς βλέπει τον κόσμο και όχι για να αιτιολογήσει την κατάσταση του κόσμου.
5. Ο Πλάτων πριν ασχοληθεί με τη φιλοσοφία υπήρξε ποιητής και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη λογοτεχνική ικανότητα που είναι εμφανής στους μύθους του.

Ποιο είναι το βασικό θέμα του μύθου του Σπηλαίου;

Το βασικό θέμα του μύθου του σπηλαίου είναι ο αγώνας του ανθρώπου να λυτρωθεί από τα δεσμά της φαινομενικότητας, που τον κρατούν εγκλωβισμένο στην άγνοια, την πλάνη, την αδικία και το ψέμα, με στόχο τη γνώση της αλήθειας και την ευτυχία. Ειδικότερα, παρουσιάζοντας ο Σωκράτης το θέμα του μύθου συνδέει οργανικά τη δίκαιη πόλη (την ιδανική πολιτεία) με την παιδεία. Η αφετηρία του προβληματισμού για τη σχέση αυτή βρίσκεται στη φράση «ἐὰν μὴ ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἰκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταύτὸν συμπέσῃ, δυνάμεις τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία...» (Πολιτεία, 473d). Σύμφωνα με αυτή τη φράση η μεταβολή προς το αγαθό στην πόλη είναι επιτεύξιμη, μόνο αν οι φιλόσοφοι γίνουν άρχοντες ή οι άρχοντες φιλόσοφοι. Έτσι, στον μύθο παρακολουθούμε την πορεία διαμόρφωσης του φιλοσόφου – άρχοντα και διευκρινίζεται η ουσία

² Chatelet Fr., ό.π., σσ. 87 - 88

³ Μπαγιόνα Α., Ιστορία της αρχαίας ελληνικής ηθικής από τους προσωκρατικούς ως την αρχαία Ακαδημία, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 134 - 135

του «φωτός» που προϋποτίθεται για να χρησθεί κάποιος φιλόσοφος - άρχοντας. Τέλος, τονίζεται με αλληγορικό τρόπο και η υποχρέωση του ορθά πεπαιδευμένου (δηλαδή του *φιλοσόφου*) να φωτίσει τους συνανθρώπους του, ώστε και οι υπόλοιποι δεσμώτες να μπορέσουν να γίνουν κι αυτοί πολίτες της Άνω Πολιτείας [έξω από το Σπήλαιο], που τη φωτίζει το φως της αλήθειας⁴.

Ποια είναι η προέλευση του μύθου του Σπηλαίου;

- Η εικόνα του σπηλαίου ανάγεται ίσως στους Ορφικούς (η ορφική παράσταση της ζωής ως φυλακής [*σπέος ήεροειδές*]), στον Εμπεδοκλή (η γήινη περιοχή ως σπήλαιο *ἄντρον ὑπόστεγον*), διαπλέκεται με την πυθαγόρεια παράσταση της σπηλιάς ως συμβόλου του αισθητού κόσμου, ενώ υπάρχουν αναλογίες και με τον Προμηθέα Δεσμώτη, όπου περιγράφεται η ζωή των πρωτόγονων ανθρώπων μέσα στις σπηλιές.
- Πολύ πιθανόν, επίσης, να είχε επηρεαστεί από τη σπηλιά στη Βάρη της Αττικής. Ίσως συνδέεται και με γεωγραφικές αντιλήψεις του, καθώς πίστευε ότι το μέρος της γης, πάνω στο οποίο ο άνθρωπος κατοικεί δεν είναι η αληθινή της επιφάνεια⁵.
- Πάντως, φαίνεται ότι η αλληγορία στο σύνολό της είναι **επίνοια του Πλάτωνα**.

ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΛΛΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥΣ

Στην παραστατική εικόνα των αλυσοδεμένων μέσα στην υπόγεια σπηλιά, παρουσιάζεται ο άνθρωπος της δόξας, της πλάνης, του περιορισμένου οπτικού πεδίου, της εξαναγκασμένης όρασης. Ο άνθρωπος, που εκλαμβάνει ως κάτι πραγματικό τη θέα της σκιάς των πραγμάτων, αγνοεί την αλήθεια και είναι ανίκανος για ουσιαστική βοήθεια προς το

⁴ Μιχαηλίδη Κ., *Πλάτων Λόγος και Μύθος*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1998, σ. 82

⁵ Γεωργούλη Κ.Δ., *Πλάτωνος Πολιτεία Εισαγωγή – Ερμηνεία – Σημειώσεις*, εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 1962, σ. 472 & Σκουτερόπουλου Ν., *Πλάτων Πολιτεία Εισαγωγικό Σημείωμα – Μετάφραση – Ερμ. Σημειώματα*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2002, σ. 864 Επίσης βλ. και <http://www.study4exams.gr/>

σύνολο. Η εικόνα των αλυσοδεμένων αισθητοποιεί τον άνθρωπο της εικασίας, της δόξας, τον δέσμιο της πλάνης. Αυτός ο άνθρωπος μόνο κακό μπορεί να προκαλέσει, αφού αδυνατεί να υπηρετήσει τόσο το ιδιωτικό όσο και το δημόσιο καλό.

Συγκεκριμένα, στην 8^η ενότητα εντοπίζονται οι εξής συμβολισμοί:

έν καταγείω οίκησει σπηλαιώδει	Ο <u>κόσμος των αισθητών</u> , ο υλικός κόσμος ο οποίος χαρακτηρίζεται: 1) οντολογικά από φαινομενικότητα, 2) γνωσιολογικά από πλάνη, και ψευδαισθήσεις, 3) ηθικά από αδικία. Η πολιτική κοινωνία στην οποία δεν κυβερνούν οι φιλόσοφοι, οι πεπαιδευμένοι.
πρὸς τὸ φῶς (του ἡλίου)	<u>Η Ιδέα του Αγαθού</u> , έξω από το σπήλαιο στον νοητό και άυλο κόσμο των Ιδεών· ο κόσμος της αληθινής πραγματικότητας, της αλήθειας, της γνώσης και της δικαιοσύνης.
μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον	Ο δρόμος προς την έξοδο είναι μακρύς και δύσκολος (βλ. 4 στάδια: εἰκασία, πίστις, διάνοια, νόησις)
έν δεσμοῖς	<u>Οι αισθήσεις που επιβάλλουν τον περιορισμό των ανθρώπων στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων</u> , με αποτέλεσμα η σκέψη τους να μπερδεύεται και να χάνεται μέσα στις αλλεπάλληλες <u>μεταβολές και αλλοιώσεις στις οποίες τα αισθητά υπόκεινται</u> . Αν το εξετάσουμε σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι αλυσίδες μπορούν να παρομοιαστούν με τα εμπόδια που συναντάμε στη <u>ζωή μας</u> , με την προσήλωσή μας στα υλικά αγαθά που μας κρατούν μακριά από τη θέαση του Αγαθού.
Οι σκιές – οι ἤχοι:	<u>Τα δεδομένα της αίσθησης</u> που οι αλυσοδεμένοι εκλαμβάνουν ως <u>αληθινή πραγματικότητα</u> . Πιστεύουν πως η μόνη πραγματικότητα είναι <u>ό,τι βλέπουν ή ακούν, ό,τι τους δίνει η αίσθηση</u> . Η στάση τους για την πραγματικότητα μπορεί να αποδοθεί με τον όρο «αφελής εμπειρισμός» και η <u>γνωστική τους κατάσταση</u> με τον όρο εἰκασία . <u>Οι ἤχοι που συνδέονται με τις σκιές</u> αφορούν το δεδομένο της αίσθησης το οποίο και εμπιστεύεται το υποκείμενο έχοντας τη <u>χαμηλότερη ποιότητα</u>

(δεσμῶται)

φῶς πυρὸς

σκεύη παντοδαπά ...
ἀνδριάντας ... ζῶα λίθινά
τε καὶ ξύλινα

γνώσης (εἰκασία). Ἐτσι και σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο (σελ. 116, παραπομπή «φθεγγομένους»), οι δεσμώτες συνδέουν τους ήχους με τις σκιές που βλέπουν και πιστεύουν ότι παραγωγοί των ήχων είναι οι σκιές.

Οι κοινοί άνθρωποι, που έχοντας εθισθεί στις απατηλές παραστάσεις των αισθητών πραγμάτων, ζουν μέσα στο ψέμα κλπ.

Τεχνητό φως, κατωτέρου βαθμού από το φως του ήλιου. Πρόκειται για την αίσθηση, την οποία ο άνθρωπος συνειδητοποιεί ως πηγή γνώσης, δηλαδή τη δυνατότητα που δίνει η αίσθηση στον άνθρωπο να αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Η φωτιά που καίει μέσα στη σπηλιά αποτελεί την πηγή του τεχνητού φωτός, από το οποίο φωτίζονται τα αντικείμενα μέσα στη σπηλιά και δημιουργούνται και οι σκιές. Ἐτσι, η φωτιά αυτή συμβολίζει την αίσθηση ως πηγή γνώσης, επιτρέποντας μια ψευδαισθητική όραση.

Εικόνες αντικειμένων, τεχνητά κατασκευασμένων: η τελευταία κατηγορία αισθητών αντικειμένων. Αυτοί που μεταφέρουν τα αντικείμενα, τα ίδια τα αντικείμενα, οι ήχοι και η φωτιά αφενός βρίσκονται μέσα στο σπήλαιο, αφετέρου συμβολίζουν τα «μᾶλλον ὄντα», που για να τα γνωρίσουν οι δεσμώτες έπρεπε να απελευθερωθούν και να αρχίσουν την «ανάβαση» εντός σπηλιάς, αφήνοντας πίσω τους τις εικασίες, και τον σκιώδη κόσμο (σκιές) που αυτοί έβλεπαν (και άκουγαν). Βρισκόμαστε δηλαδή από γνωσιολογική άποψη στο επίπεδο της πίστewς, που σημαίνει ότι ο άνθρωπος εμπιστεύεται την ίδια την αίσθηση (φωτιά) και όχι το δεδομένο της (σκιά). Ἐτσι, η πίστις είναι γνώση ανώτερη από την εἰκασία, αλλά και οι δύο, εἰκασία και πίστις, αντιστοιχούν στον αισθητό κόσμο και στη δόξα, δηλαδή στην αισθητηριακή γνώση, η οποία είναι μεταβαλλόμενη και ασταθής και άρα όχι αληθινή.

ἄτοπον ... ὁμοίους ἡμῖν· Η αφήγηση διακόπτεται με διπλό σχόλιο:

α) **αξιολογικό** σχόλιο του Γλαύκωνα: **«Ἄτοπον εἰκόνα ... καὶ δεσμώτας ἄτόπους»** με το οποίο εκφράζει την έκπληξή του και συγκρατημένη επιφύλαξη για όσα διατυπώνει ο Σωκράτης (με την επανάληψη της λέξης **«ἄτοπον»**).

β) **επεξηγηματικό** σχόλιο του Σωκράτη με το οποίο αποκαλύπτει τον συμβολισμό των δεσμοτών, διευκολύνει τους συνομιλητές του να τον καταλάβουν, ανανεώνει το ενδιαφέρον τους για τη συνέχεια και αποφεύγει τη μονοτονία. Ο Σωκράτης με το σχόλιο **«Ὅμοιους ἡμῖν»** παραλληλίζει τους δεσμώτες με τη σύγχρονη αθηναϊκή πολιτική κοινωνία (αλλά και κάθε ανθρώπινη κοινωνία).

Στην αθηναϊκή πολιτική κοινωνία η αδικία και η αναξιοκρατία κυριαρχούν, οι δημαγωγοί ασκούν την εξουσία και όχι οι φιλόσοφοι. Οι άνθρωποι ζουν μέσα στο σκοτάδι της αμάθειας, δέσμιοι των παθών τους, των προκαταλήψεων και των ψευδαισθήσεών τους μακριά από την αλήθεια. Έτσι, έμμεσα εισάγεται το θέμα που θα αναπτυχθεί στην μεθεπόμενη ενότητα: το χρέος του απελευθερωμένου δεσμώτη, δηλαδή του φύλακα/φιλοσόφου, που κατάφερε να θεαθεί την Ιδέα του Αγαθού, να ξανακατέβει στο σπήλαιο και να οδηγήσει προς την έξοδο και τους υπόλοιπους δεσμώτες⁶. Ακόμα και η απελευθερωτική προσπάθεια του φιλοσόφου, η οποία θα αναφερθεί παρακάτω, είναι εξαιρετικά επικίνδυνη, δεν μπορεί παρά να συσχετιστεί με την άδικη καταδίκη του Σωκράτη.

Ερμηνεύοντας με όρους πολιτικούς – ιστορικούς κατανοούμε ότι η εικόνα του σπηλαίου, η κοινωνία των δεσμοτών δεν είναι μια ανύπαρκτη κοινωνία, αλλά θα μπορούσε να είναι η σύγχρονη του Σωκράτη αθηναϊκή κοινωνία (ή και κάθε ανθρώπινη κοινωνία) που έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Οι πολίτες στην συντριπτική τους πλειοψηφία κυριαρχούνται από τα ένστικτα και τα πάθη τους, και δεν αξιοποιούν την ορθή κρίση και τη λογική τους.

⁶ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

- Οι πολιτικοί ηγέτες κινούνται με βάση την ιδιοτέλεια, τον εγωισμό και την ικανοποίηση της πλεονεξίας τους, όπως για παράδειγμα οι δημαγωγοί στην Αθήνα της εποχής του Πελ/κού πολέμου.
- Κυριαρχούν το ψέμα, η διαφθορά και η αδικία.

Αναλύοντας λίγο περισσότερο τον μύθο του Σπηλαίου ...

Ερμηνεύοντας το περιεχόμενο του μύθου γνωσιολογικά και οντολογικά ο Πλάτων υποστήριζε ότι η αρχική κατάσταση του ανθρώπου είναι η δέσμευση και η παραμονή του στο σκοτάδι.(πβ. [διδασκτική ενότητα 9] και τις αντιλήψεις του Πλάτωνα για τη λήθη της ψυχής κατά τη στιγμή της φυσικής μας γέννησης, η οποία παγιώθηκε από το βάρος των πλαστών εντυπώσεων με τις οποίες τροφοδοτούν την ψυχή μας οι αισθήσεις). Σε αυτή τη φάση ο άνθρωπος κυριαρχείται από την πλάνη των αισθήσεων σε γνωσιολογικό επίπεδο, και συνάμα από την αδικία σε ηθικό επίπεδο. Αντικρύζει στην αρχή κάποια σκιάδη πραγματικότητα και τόσο συνηθίζει σε αυτή (τον κόσμο των αισθητών και της αδικίας), ώστε χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια κι εξαναγκασμός για να τραβηχτεί στο αληθινό φως του Ήλιου, δηλαδή στον κόσμο των Ιδεών και της Ιδέας του Αγαθού και να καταστεί δίκαιος.

Είναι φανερό ότι η έξοδος από το σπήλαιο σηματοδοτεί την απελευθέρωση του ανθρώπου· δεν πρόκειται μόνο για ελευθερία από τα δεσμά, αλλά και ελευθερία για την κατανόηση της πραγματικότητας και της αλήθειας. Αυτό με τη σειρά του θα επιτρέψει τη δημιουργία μιας δίκαιης πολιτείας, όπου θα κυριαρχεί **η δικαιοσύνη**, και που απορρέει από την **Ιδέα του Αγαθού**. Η απελευθέρωση αυτή θα πραγματοποιηθεί, εάν οι απελεύθεροι δεσμώτες συνειδητοποιήσουν τον ρόλο του ηλιακού φωτός στον ορατό καθημερινό μας κόσμο. Έτσι, θα μπορέσουν να συνειδητοποιήσουν, σε δεύτερη φάση, και τον ρόλο του Αγαθού στον κόσμο της νόησης.

Η θεωρία των Ιδεών και η Ιδανική Πολιτεία

Η θεωρία των Ιδεών αποτελεί σημαντικότατο μεθοδολογικό εύρημα γιατί καθιστά δυνατή, κατά τον Πλάτωνα, την καθαρή επιστημονική γνώση όσο και την γνώση που θα μπορούσε να αφορά τον κόσμο των μεταβαλλόμενων πραγμάτων, για τα οποία δεν μπορούμε να αποκτήσουμε, άμεσα καμία γνώση παρά μονάχα δοξασία. Γίνεται έτσι δυνατό να διερευνηθούν τα προβλήματα μιας μεταβαλλόμενης κοινωνίας και να συγκροτηθεί μια πολιτική επιστήμη.

Στον κοινωνικό χώρο, ανοίγει ένα δρόμο προς κάποιο είδος κοινωνικής μηχανικής και κάνει δυνατή τη διαμόρφωση εργαλείων για την αναχαίτιση της κοινωνικής αλλαγής, αφού εισηγείται τη σχεδίαση μιας «άριστης πολιτείας», τόσο πολύ όμοιας με την Ιδέα μιας πολιτείας, ώστε να μην μπορεί να παρακμάσει⁷.

Ο δυϊσμός του Πλάτωνα⁸

- Η αντίθεση ανάμεσα στο **καθολικό** και στο *επιμέρους*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στο **Ένα** και τα *Πολλά*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στην **έλλογη γνώση** και στη *δοξασία*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στη **μία, αμετάβλητη και αρχέτυπη πραγματικότητα** και στα *πολλά, διαφοροποιούμενα και απατηλά φαινόμενα*.
- Η αντίθεση ανάμεσα σε **αυτό που γεννά** και σε *αυτό που γεννιέται και πρέπει να παρακμάσει*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στο **καλό, σε αυτό που διατηρεί** και στο *κακό, αυτό που διαφθείρει*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στο **συλλογικό ένα, δηλαδή το κράτος που μπορεί να πετύχει τελειότητα και αυτάρκεια**, και στη *μεγάλη μάζα*

⁷ Popper K., *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, τόμος Ι σ. 76

⁸ Popper K., *ό.π.*, σ. 153

του λαού, τα πολλά επιμέρους άτομα, των οποίων η ιδιαιτερότητα πρέπει να κατασταλεί για χάρη της ενότητας του κράτους.

- Η αντίθεση ανάμεσα στο **όραμα μιας ιδανικής κοινωνίας** και στη μισητή κατάσταση πραγμάτων του σύγχρονου του κοινωνικού χώρου, με άλλα λόγια την αντίθεση ανάμεσα σε **μια σταθερή κοινωνία** και σε μια κοινωνία που τελεί σε διαδικασία επανάστασης και αλλαγών.

Η γλώσσα του κειμένου και τα εκφραστικά μέσα⁹

Η γλώσσα του κειμένου είναι ποιητική και το ύφος γλαφυρό. Το λεξιλόγιο του Πλάτωνα δεν είναι τυπικά φιλοσοφικό και χαρακτηρίζεται από τη φειδωλή χρήση τεχνικών όρων. Αντίθετα, εντυπωσιάζει με την ψευδαίσθηση του καθημερινού λόγου των μορφωμένων που πετυχαίνει στους διαλόγους, με τη χρήση περιφράσεων, μεταφορών και κυρίως παρομοιώσεων που καθιστούν τον λόγο του ποιητικό. Γενικά, ο πλούτος του λεξιλογίου και η απουσία συστηματικής χρήσης φιλοσοφικής ορολογίας αποτελούν υφολογικά πλεονεκτήματα που καθιστούν την ανάγνωση του πλατωνικού κειμένου προσιτή και ελκυστική. Ενδεικτικά παραδείγματα:

- Η χρήση των επιθέτων «**κατάγειος**», «**σπηλαιώδης**», όπως και η χρήση σύνθετων ρημάτων και ρηματικών τύπων («**καταμένειν**», «**περιάγειν**», «**παρωκοδομημένον**», «**υπερέχοντα**», «**παραφερόντων**») προσδίδουν ακρίβεια και λεπτομέρεια στην περιγραφή του σπηλαίου.
- Οι προτάσεις συνδέονται μεταξύ τους παρατακτικά.
- Πολυσύνδετο σχήμα
- Εκφραστικά μέσα

Αλληγορία, Διάλογος (χάρη σ' αυτόν η περιγραφή του σπηλαίου δεν γίνεται μονότονη, αλλά αποκτά ζωντάνια και παραστατικότητα) **Χρήση β' ενικού προσώπου** («**ἀπείκασον**», «**ίδε**», «**ᾶρα**» συνδέεται με τον διάλογο και προσδίδει στην περιγραφή αμεσότητα.) **Εικόνες:** η

⁹ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

περιγραφή του σπηλαίου δίνεται με πληθώρα οπτικο-ακουστικών και κινητικών εικόνων.

Λεξιλογικά σχόλια

- **ἀπείκασον** < ἀπεικάζω: εικόνα, εικασία, επιεικής, επιεικώς
- **περιάγειν** < περι + ἄγω: αγωγή, αγωγιάντης, αγωγήμος, αγωγός, αγέλη, αρχηγός, ξεναγός, οδηγός, αγρός, αγώνας, άξονας, άμαξα, άξιος
- **πρόκειται** < πρό + κεῖμαι: κείμενο, κειμενικός, διακειμενικότητα, κοίτη, κοιτώνας, κοιτίδα, κοιτάζω, κοιμάμαι, κειμήλιο
- **δεικνύασιν** < δείκνυμι: δείχνω, δείγμα, δείκτης, ενδεικτικός, ένδειξη, επιδεικτικός, επίδειξη, παράδειγμα, παραδειγματικός, παραδειγματισμός, υπόδειγμα, υποδειγματικός, υπόδειξη.
- **παραφερόντων** < παρὰ + φέρω: φερνή (=προίκα), φέρετρο, φορά, φόρος, φοράω, φόρεμα, φέρσιμο, φάρετρα

Κείμενο Αναφοράς: Πλάτων Πλάτωνος Πολιτεία 514a – 515c

Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπείκασον τοιούτῳ πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας. Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκῇσιν σπηλαιῶδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἰς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὁρᾶν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὀπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμοτῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρωκοδομημένον, ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.

Ὅρῳ, ἔφη.

Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὅμοιους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ· τοὺς γὰρ τοιούτους πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἶε ἂν τι ἐωρακέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιὰς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ καταντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαίου προσπιπτούσας;

Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχειν ἠναγκασμένοι εἶεν διὰ βίου;

Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐ ταῦτόν τοῦτο;

Τί μήν;

Εἰ οὖν διαλέγεσθαι οἰοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἡγῇ ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς νομίζειν ἄπερ ὁρῶεν;

Ἀνάγκη.

Τί δ' εἰ καὶ ἡχῶ τὸ δεσμοτήριον ἐκ τοῦ καταντικρὺ ἔχοι; ὁπότε τις τῶν παριόντων φθέγγαιτο, οἶε ἂν ἄλλο τι αὐτοὺς ἡγεῖσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παριούσαν σκιάν;

Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη.

Παντάπασι δὴ, ἦν δ' ἐγώ, οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθὲς ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς.

Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης του κειμένου αναφοράς

1. α) Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.
 1. Η σπηλιά των δεσμών έχει ένα άνοιγμα προς το φως του ήλιου.
 2. Το μακρινό φως του ήλιου δημιουργεί τις σκιές μέσα στο σπήλαιο.
 3. Οι δεσμώτες είναι ακινητοποιημένοι.
 4. Οι δεσμώτες πιστεύουν πως οι σκιές συνομιλούν μεταξύ τους.
 5. Ο Σωκράτης παρομοιάζει την αθηναϊκή κοινωνία με τους δεσμώτες μέσα στο σπήλαιο.
- β) Πόσες πηγές φωτός αναφέρονται από τον Σωκράτη και σε τι διαφέρουν μεταξύ τους;
2. Ποια πράγματα αντιλαμβάνονται με τις αισθήσεις τους οι δεσμώτες και γιατί;

Ασκήσεις ερμηνευτικές

1. Το κείμενο έχει αλληγορικό περιεχόμενο. Να εντοπίσετε τα σημεία του κειμένου που έχουν αλληγορική σημασία και να τα ερμηνεύσετε.
2. Κατά πολλούς ο μύθος του Σπηλαίου έχει διαχρονική αξία. Συμφωνείτε με αυτή την θέση; Δικαιολογείστε την άποψή σας.

Ασκήσεις λεξιλογικές

1. α) **κατάγειος** β) **θαυματοποιός**: Να γράψετε στη νέα ελληνική τέσσερα σύνθετα για καθεμία από τις λέξεις με το ίδιο δεύτερο συνθετικό και να δώσετε τη σημασία τους.
2. **ἄτοπον, σιγῶ, πόρρωθεν, φῶς, κατάγειος**: Να γράψετε από ένα αντίθετο για καθεμία από τις λέξεις που σας δίνονται.

Άσκηση Παράλληλου Κειμένου

Α. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο κι αντλώντας στοιχεία από το κείμενο αναφοράς, ποια είναι κατά τον Πλάτωνα τα «δεσμά» που καθηλώνουν τους ανθρώπους στην «πλάνη και την αφροσύνη»; Πώς ερμηνεύετε την αντίδραση των ανθρώπων, όταν τους δίνεται η δυνατότητα να απελευθερωθούν από αυτά τα «δεσμά»;

Σκέψου τώρα, είπα εγώ, ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει η απαλλαγή τους από τα δεσμά και η γιατρεία τους από την πλάνη και την αφροσύνη, αν τύχαινε και τους συνέβαιναν τα εξής: Κάθε φορά που κάποιος από αυτούς θα λυνόταν και θα αναγκαζόταν ξαφνικά να ελευθερωθεί και να γυρίσει το κεφάλι και να περπατήσει και να αντικρύσει το φως ψηλά —κι όλα αυτά πονώντας πολύ και αδυνατώντας από την εκτυφλωτική λάμψη να διακρίνει εκείνα τα πράγματα που ως τώρα έβλεπε τις σκιές τους—, τι φαντάζεσαι ότι θα έλεγε ο άνθρωπος αυτός, αν κάποιος του έλεγε ότι όσα έβλεπε πρωτύτερα ήταν ανοησίες και ότι τώρα είναι κάπως πιο κοντά στην πραγματικότητα κι ότι έχοντας τώρα στραφεί σε αντικείμενα πιο πραγματικά βλέπει σωστότερα; Ιδίως μάλιστα αν δείχνοντάς του καθένα από τα αντικείμενα που περνούσαν από μπροστά του τον ρωτούσε και τον υποχρέωνε να απαντήσει τι είναι το καθένα τους. Δεν νομίζεις ότι ο άνθρωπος εκείνος θα τα΄χανε και θα πίστευε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν αληθινότερα από εκείνα που του έδειχναν τώρα;

Και πολύ μάλιστα.

Κι άμα θα τον ανάγκαζε να κοιτάξει στο ίδιο το φως, δεν θα αισθανόταν έντονο πόνο στα μάτια και δεν θα προσπαθούσε να το αποφύγει στρέφοντας το βλέμμα του πάλι σ' εκείνα που μπορεί να βλέπει, και δεν θα νόμιζε ότι εκείνα είναι στ' αλήθεια πιο σαφή και ευκρινή από όσα του έδειχναν τώρα; Έτσι, είπε.

Πλάτων, Πολιτεία, 515c-d

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου¹⁰

Παράλληλο 1ο, Όμηρος Οδύσσεια, μ 39-55

- Όπως, οι δεσμώτες του πλατωνικού σπηλαίου έχουν στρεβλή αντίληψη της πραγματικότητας (σκιές-ήχοι μέσα στο σπήλαιο), έτσι και οι σύντροφοι του Οδυσσέα, οι οποίοι αν και δεν είναι δεμένοι, δεν μπορούν να ακούν. Από την άλλη ο Οδυσσέας, είναι δεμένος ως αποτέλεσμα της δικής του ελεύθερης βούλησης σε αρμονία με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Επιπλέον, ο Οδυσσέας έχει την ελευθερία να βλέπει και να ακούει, αλλά επιλέγει τον αυτοπεριορισμό και την αυτοδέσμευση.

Παράλληλο 2ο, Φραγκίσκος Βάκων Το Νέον Όργανον, II.38.42

- Ομοιότητες:

- Ο Βάκων χρησιμοποιεί την ίδια αλληγορική έκφραση, ονομάζοντας ως "είδωλα του σπηλαίου" τις ψευδαισθήσεις κάθε ατόμου χωριστά.
- Το φως του ήλιου αξιοποιείται ως αλληγορική εικόνα και στους δύο φιλοσόφους: στον Πλάτωνα φθάνει μέχρι την είσοδο του σπηλαίου, στον Βάκωνα το φως της φύσης φθάνει εξασθενημένο στον ανθρώπινο νου.
- Οι άνθρωποι νοητικά κυριαρχούνται από την πλάνη και τις ψευδαισθήσεις.

- Διαφορές:

- Ο Βάκων είναι εμπειριστής, ο πραγματικός κόσμος είναι ό,τι αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις.
- Το σπήλαιο στον Βάκωνα συμβολίζει τον νου του ανθρώπου και όχι τον κόσμο των αισθήσεων.
- Ως "είδωλα" για τον Βάκωνα είναι οι νοητικές προκαταλήψεις οι οποίες δεν επιβεβαιώνονται, μέσω της παρατήρησης, επαγωγικά και πειραματικά.

¹⁰ Η διδασκαλία των Παραλλήλων Κειμένων και των Κειμένων Αυτενέργειας **δεν είναι υποχρεωτική** και δεν αποτελούν μέρος της διδακτέας-εξεταστέας ύλης.

- Η παραπλανητική χρήση της γλώσσας αποτελεί σημαντική επισήμανση στο πλαίσιο της σωστής φιλοσοφικής προσέγγισης. Άλλωστε ένας από τους βασικούς στόχους της φιλοσοφίας είναι η αποσαφήνιση εννοιών, καθώς η κατάχρηση των αντίστοιχων λέξεων τις αποσυνδέει από το πρωταρχικό σημασιολογικό τους φορτίο και δημιουργεί σύγχυση. Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος της παρετυμολογίας στην οποία οι αρχαίοι Έλληνες οδηγούνταν συχνά και την οποία ακολουθούν πολλές φορές και νεότεροι μελετητές θέλοντας να τεκμηριώσουν ισχυρισμούς, αγνοώντας τους κανόνες της γλωσσολογίας.

Οι λέξεις, επίσης, συχνά ορθώνονται μπροστά μας σαν παραμορφωτικοί καθρέφτες. Όσο υπάρχουν αυτές, θα υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος εξαιτίας τους να υποθέτουμε ότι υπάρχουν πράγματα που δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα. Ο Νίτσε αναφέρει χαρακτηριστικά: " ... για κάθε γνώση αναγκαστικά σκοντάφτει κανείς σε πέτρινες, πεθαμένες λέξεις και πάνω εκεί μάλλον το πόδι του σπάει παρά η λέξη."¹¹

Παράλληλο 3ο Ρενέ Ντεκάρτ, Στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας, 6ος στοχασμός

- Ο Καρτέσιος πιστεύει ότι τα μαθηματικά είναι το μοντέλο όλων των αληθινών γνώσεων. Στην πραγματικότητα, τα μαθηματικά μελετούν αντικείμενα που παρουσιάζονται στον ανθρώπινο νου με απόλυτη σαφήνεια και άμεση αλήθεια. Οι έγκυρες μορφές σκέψης δεν εξαρτώνται από την παρατήρηση εξωτερικών αντικειμένων και τις αισθήσεις, όπως αλληγορικά περιγράφει ο Πλάτων. Για τον Καρτέσιο ο νους (και όχι οι αισθήσεις) είναι διαφανής για τον εαυτό του και διαθέτει τα απαραίτητα εργαλεία για την κατανόηση της πραγματικότητας, ανάγοντας τα υλικά φαινόμενα σε μαθηματικά αντικείμενα και τα πνευματικά φαινόμενα σε άμεσες αντιλήψεις με αναμφισβήτητα αποδεικτικά στοιχεία. Οι αναφορές του Καρτέσιου στο παράλληλο κείμενο εντάσσονται στο πλαίσιο του μεθοδολογικού σκεπτικισμού που τον διακρίνει.

¹¹ Πελεγρίνη Θ., «Αρχές Φιλοσοφίας» Β΄ Λυκείου, εκδόσεις ΟΕΔΒ, Αθήνα 1999, σσ. 64-65